

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-12>

ЯВИЩЕ АНТОНІМІЇ У СКЛАДЕНИХ НАЗВАХ ІЗ СЕМОЮ ‘ВОДА’

Теглівець Ю. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»*

Булик-Верхола С. З.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Термінологія як підсистема літературної мови зазнає впливу лексико-семантичних явищ, тому вважаємо, що антонімія є важливою ознакою системної організації термінів на рівні парадигматичних відношень. Явище антонімії, яке досліджували С. Булик-Верхола, З. Комарова, З. Куньч, Т. Михайлова, Н. Нікуліна, Ю. Теглівець, Н. Цісар та ін., зумовлює існування в науково-технічній термінології парних понять. Т. Михайлова зазначає, що «антонімічними в термінології слід вважати відношення двох значень, що виражені різними термінами й передають суттєві ознаки несумісних протилежних або суперечливих видових понять стосовно одного родового, тобто мають спільну семантичну основу» [6, с. 295]. «Антоніми позначають не будь-які протилежні поняття, а доконечно поняття співвідносні, тобто ті, які належать до однієї й тієї ж низки явищ об’єктивної дійсності, об’єднаних змістом на основі їхнього протиставлення» [2, с. 111].

Для визначення антонімності наукових понять треба з’ясувати семантику терміна, адже саме диференційні семи надаватимуть полярності значень. Серед компонентів складених назв із семою ‘вода’ виявлено однокореневі антоніми – антонімні пари, які набувають протилежного значення завдяки префіксам, надаючи протилежного значення терміносполукам із такими компонентами. Наприклад: значення складених назв *вода аерована* – *вода деаерована*, *вода мінералізована* – *вода демінералізована*, *вода газована* – *вода дегазована*, *вода солонна* – *вода знесолена* протиставляються на рівні семи ‘хімічна характеристика’. Значення складених назв *водоприймач напірний* – *водоприймач*

безнапірний, гідротранспорт напірний – гідротранспорт безнапірний протиставляються на основі семи 'функція'. Значення термінів *рух рідини вихровий – рух рідини невихровий; ріка приливна – ріка неприливна, вода проточна – вода непроточна, водойма непроточна – водойма проточна* протиставляються на основі семи 'характер руху' тощо.

Різнокореневі антоніми протиставляються на основі таких сем:

– 'температура': *вода тала* («вода, яка утворилася внаслідок танення снігу чи льоду» [7, с. 44]) – *вода тверда* («вода у формі льоду, що утворилася у ґрунті під дією низьких температур» [7, с. 44]);

– 'розташування': *води підземні* («води в товщі гірських порід земної кори в рідкому, твердому чи газоподібному стані» [5, с. 368]) – *води поверхневі* («води, що постійно чи тимчасово знаходяться на земній поверхні у формі різних водних об'єктів» [5, с. 364]);

– 'стан': *вода рідинна* («найбільш поширена протягом теплого періоду року форма води, яка здатна до засвоєння рослиною» [7, с. 44]) – *вода пароподібна* («вода у вигляді пари, яка знаходиться в ґрунтового повітрі і рухається разом із ним» [7, с. 44]);

– 'хімічна характеристика': *вода зв'язана* («молекули води, сильно зв'язані з ґрунтом чи іншою твердою речовиною» [1, с. 42]) – *вода вільна* («частина ґрунтової води, яка не знаходиться під впливом сорбційних сил і може переміщуватися по профілю ґрунтового середовища» [7, с. 43]); *вода освітлена [очищена]* («вода на виході з освітлювача, з якої усунені колоїдні та грубо дисперсні частинки, очищена внаслідок відстоювання механічної суспензії [твердих частинок] і частково розчинених у вода хімічних речовин» [4, с. 24]) – *вода брудна [неочищена]* («насичення вод, водотоків і водойм речовинами в таких кількостях або сполученнях, які погіршують якість води та зумовлюють несприятливі наслідки» [4, с. 24]);

– 'функція': *вода мокра* («умовна назва водного розчину поверхнево-активних речовин» [3, с. 96]) – *вода суха* («умовна назва штучної вогнегасної рідини, зовні схожої на воду, яка розтікається по поверхні, але не змочує її» [3, с. 98]) тощо.

Структурно серед складених назв із семою 'вода' переважають двокомпонентні моделі. У багатокомпонентних моделях антонімі відношення створюють додаткові атрибутивні компоненти. Наприклад, складена назва *витрата ґрунтової води* уточнений компонентами з протилежним значенням *продуктивна / непродуктивна*, наслідком чого є протилежне значення терміносполук: *продуктивна витрата ґрунтової води* («витрата води ґрунту й опадів на фізіологічні процеси рослин без урахування кількості води, яка випаровується» [7, с. 41]) – *непродук-*

тивна витрата ґрунтової води («витрата води ґрунтом унаслідок її стікання та фізичного випаровування» [7, с. 41]). Складена назва *рукав пожежний водяний нагнітальний* уточнена компонентами з протилежним значенням *проґумований / непроґумований*, наслідком чого є утворення нових терміносполук із протилежним значенням: *рукав пожежний водяний нагнітальний непроґумований* («тканий рукав, вироблений із рослинних волокон (конопляних, лляних)» [3, с. 436]) – *рукав пожежний водяний нагнітальний проґумований* («тканий рукав, стінка якого зсередини вкрита тонким шаром гуми» [3, с. 436]). .

Антонімія в термінології сприяє глибшому проникненню в сутність протиставлених понять, що дає змогу цілісно та системно сприймати наукову інформацію. Особливість антонімних відношень у складених назв із семою 'вода' полягає у глибинній сутності протиставлених понять. Завдяки антонімним відношення можна простежити взаємозв'язки й взаємодію термінів у межах одної терміносистеми, що сприяє системному й цілісному сприйманню наукової інформації.

Література:

1. Балабан Т. Англійсько-український словник-довідник інженерії довідля: Близько 1500 термінів / Уклав Тимотей Балабан. Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 2000. 400 с.
2. Булик-Верхола С. Антонімічні відношення в українській музичній термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2016. № 842. С. 111–114.
3. Козяр М.М., Шадрін А.А., Кочан І.М. Цивільний захист. Частина перша: Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів: Сполом, 2006. 552 с.
4. Маненко А., Балабан Т., Хоп'як Н. Англійсько-український словник з профілактичної та екологічної токсикології. Львів: Ліга-Прес, 2002. 112 с.
5. Мелиорация: Энциклопедический справочник. Минск: Белорусская советская энциклопедия, 1984. 567 с.
6. Михайлова Т. Антонімічні відношення українських науково-технічних термінів як мовне явище та об'єкт лексикографії // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр. Вип. 5 / Відп. ред. Л.О. Симоненко. К., 2003. С. 295–299.
7. Тлумачний словник із загального землеробства. К. : Аграрна наука, 2004. 224 с.